

اسلام و چالش اقتصادی

محمد عمر چپرا

مترجمین: سید حسین میرمعزی، علی اصغر هادوی نیا
احمد علی یوسفی، ناصر جهانیان

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان طرح نامه: اسلام و چالش اقتصادی

پژوهشگر: نظام های اسلامی، گروه علمی: اقتصاد،

مترجمین: آقایان سید حسین میرمعزی، احمد علی یوسفی، علی اصغر هادوی نیا، ناصر جهانیان

ناظر علمی: سید عباس الکنال الموسوی ارزیابان علمی: شورای علمی گروه اقتصاد

ویراستار علمی: سید حسین میرمعزی، ویراستار ادبی: حسین دهنوی

موضوع اصلی: نظام اقتصادی اسلام، موضوع فرعی: اهداف نظام اقتصادی - کارایی و عدالت -

استفاده از روش تطبیقی بانظام سرمایه داری

مدت انجام تحقیق: از سال ۸۳/۸/۱۴ تا سال ۸۶/۳/۱۶

اسلام و چالش اقتصادی

محمد عمر چپرا

مترجمین: سید حسین میر معزی، علی اصغر هادی نیا، احمد علی یوسفی، ناصر جهانیان

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طرح جلد: بیژن صفوری

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

چاپ اول: ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۲۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴ - ۸۲۵۲ - ۳۹ - ۹

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

چپرا محمد عمر، ۱۹۳۳-م Chapra, Muhammad

اسلام و چالش اقتصادی / محمد عمر چپرا؛

مترجمان: سید حسین میر معزی - [و دیگران]

تهران: پژوهشگاه فرهنگ اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴، ۵۵۸ ص.

۲۲۰۰ ریال 9-39-8352-864

عنوان اصلی: الاسلام والتحدی الاقتصادي

Islam and economic challenge, 1995.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

کتابنامه: ص ۵۱۱ - ۵۵۵: همچنین به صورت زیر نویسی.

۱. اسلام و اقتصاد. ۲. اسلام - جنبه های اقتصادی. الف. حیر معزی، حسین مترجم.

ب. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. ج. عنوان.

تلف ۲/۲/ BP۳۲۲۰۲۲ ۲۹۷/۴۸۳۳

کتابخانه ملی ایران ۱۱۱۰۲ - ۸۳ م

فهرست

- پیشگفتار..... ۱۵
- معرفی نویسنده..... ۱۶
- معرفی کتاب..... ۱۷
- درباره ترجمه فارسی..... ۱۹
- پیشگفتار مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی..... ۲۱
- مقدمه مؤلف..... ۲۳
- بر ترجمه فارسی..... ۲۳
- فصل مقدماتی..... ۲۹
- کلیات..... ۲۹
- چالش..... ۲۹
- کارایی و عدالت..... ۳۲
- پرسش‌های سه‌گانه..... ۳۴
- نقش جهان‌بینی و راهبرد..... ۳۵
- نظام‌های رایج..... ۳۷
- جایگزین اسلامی..... ۳۸
- اهداف شریعت اسلام..... ۳۹
- شکاف گسترده..... ۴۲

- ۴۳..... این کتاب.....
- ۴۷..... بخش اول : نظام‌های شکست خورده.....
- ۴۹..... فصل اول : مرزهای سرمایه‌داری.....
- ۵۰..... منطق نظام: سازگاری واهی.....
- ۵۴..... عامل محرک روی آوردن به سکولاریسم.....
- ۶۷..... انحطاط راهبرد سرمایه‌داری.....
- ۷۷..... تخصیص «غیرکارا».....
- ۷۷..... چه چیزی تولید می‌کنیم؟.....
- ۷۷..... فرض‌های غیرواقعی.....
- ۸۰..... توزیع برابر.....
- ۸۱..... قیمت‌ها ضرورت نیازها را منعکس می‌کنند.....
- ۸۲..... رقابت کامل.....
- ۸۳..... تحریف ترجیحات.....
- ۸۶..... چگونه تولید کنیم؟.....
- ۸۷..... پیش‌شرط‌ها.....
- ۹۰..... پیش‌شرط‌ها تحقق نیافت.....
- ۹۹..... توزیع «بیدادگر».....
- ۱۰۰..... توجیه وضعیت موجود.....
- ۱۰۲..... تأکید بر رشد.....
- ۱۰۵..... دیدگاه مشکوک.....
- ۱۰۸..... پایان سیاست اقتصاد آزاد (عدم مداخله).....
- ۱۰۹..... مسیر پر پیچ‌وخم اصلاحات: پیدایی دولت رفاه.....
- ۱۱۰..... فقدان ترجیحات.....
- ۱۱۰..... معضلات اقتصادی.....
- ۱۱۵..... تنگناها.....

- ۱۱۷..... بیماری‌های اجتماعی
- ۱۲۱..... فصل دوم: عقب‌نشینی سوسیالیسم
- ۱۲۳..... مارکسیسم
- ۱۲۳..... جهان‌بینی و راهبرد
- ۱۲۳..... کفر ستیزه‌جو
- ۱۲۷..... راهبرد نادرست
- ۱۳۱..... کاستی‌ها و پیامدها
- ۱۳۱..... فرض‌های اشتباه
- ۱۳۲..... بی‌اعتمادی و اعتماد
- ۱۳۳..... همسویی منافع
- ۱۳۵..... فراوانی اطلاعات
- ۱۳۶..... فایده‌یاران‌ها
- ۱۴۰..... کارایی زمین‌های زیرکشت و طرح‌های بزرگ
- ۱۴۴..... میوه‌های ناخوشایند
- ۱۴۴..... تخصیص غیرکارآمد
- ۱۴۷..... توزیع غیرعادلانه
- ۱۵۲..... رؤیای بی‌اساس
- ۱۵۵..... مشکلات اصلاح
- ۱۵۶..... جورج ارباتوف
- ۱۶۲..... سوسیالیسم بازار
- ۱۶۳..... شکست و براندازی
- ۱۶۴..... دموکراسی سیاسی
- ۱۶۵..... تورم، بیکاری و بدهکاری
- ۱۶۷..... مشکلات اصلاح
- ۱۶۹..... سوسیالیسم دمکراتیک

- دور شدن از الگوی شوروی..... ۱۷۰
- سازش بر سر اصول (عقب‌نشینی از آن‌ها)..... ۱۷۳
- فقدان نشاط..... ۱۷۷
- فصل سوم: بحران دولت رفاه..... ۱۷۹
- مایکل پراوز..... ۱۷۹
- راهبرد..... ۱۸۲
- أ. تعدیل (Regulation)..... ۱۸۳
- ب. ملی کردن..... ۱۸۵
- ج. جنبش کارگری..... ۱۸۶
- د. سیاست مالیۀ عمومی..... ۱۹۰
- هزینه‌های عمومی..... ۱۹۰
- سطوح بالای مالیات و حالت‌های کسری بودجه..... ۱۹۵
- پارانه‌های غیر عادلانه..... ۱۹۷
- مالیات‌های تصاعدی..... ۲۰۰
- ادامه نابرابری‌ها..... ۲۰۳
- ه. رشد بالا..... ۲۰۵
- و. اشتغال کامل..... ۲۰۸
- شکست راهبرد..... ۲۱۰
- اشکالات منطقی..... ۲۱۵
- هاله‌های درخشنده..... ۲۲۲
- فصل چهارم: تناقض در اقتصاد توسعه..... ۲۲۹
- گرایش متزلزل..... ۲۲۹
- دیدگاه بدبینانه..... ۲۳۳
- راهبرد سوسیالیستی..... ۲۳۷
- مسامحه در عدالت..... ۲۴۰

۲۴۷	..... منازعه‌های بی‌ثمر
۲۴۸	..... کشاورزی به جای صنعت
۲۴۹	..... جایگزینی واردات به جای تقویت صادرات
۲۵۷	..... مشکلات غیرمترقبه
۲۵۹	..... تورم
۲۶۱	..... بار دژین
۲۶۲	..... مشکلات برنامه‌ریزی
۲۶۴	..... بازگشت اقتصاد نئوکلاسیک
۲۶۸	..... مسأله سرنوشت‌ساز
۲۷۰	..... محتوای عملیات آزادسازی
۲۷۳	..... نمونه‌های اشتباه: نه فقط آزادسازی
۲۷۴	..... نقشی را که دولت بر عهده گرفت
۲۷۶	..... اصلاحات مربوط به زمین‌ها و توزیع ثروت
۲۷۹	..... برابری اجتماعی
۲۸۰	..... فن‌آوری‌های کاربر
۲۸۱	..... ارزش‌های فرهنگی
۲۸۴	..... محدود کردن واردات و تقویت صادرات
۲۸۶	..... هزینه پایین در عرصه نظامی
۲۸۷	..... نگاهی گذرا به آینده
۲۹۴	..... مسیر اشتباه
۲۹۹	..... بخش دوم: پاسخ اسلامی
۳۰۱	..... فصل اول: جهان‌بینی و راهبرد اسلامی
۳۰۴	..... جهان‌بینی
۳۰۵	..... توحید
۳۰۵	..... جانشینی

۱. برادری بین همه انسان‌ها..... ۳۱۴
۲. منابع، امانت‌های الهی هستند..... ۳۱۶
۳. شیوه زندگی ساده..... ۳۱۸
۴. آزادی انسانی..... ۳۲۰
- عدالت..... ۳۲۰
۱. تأمین نیازها..... ۳۲۳
۲. منبعی شرافتمندانه برای روزی..... ۳۲۴
۳. توزیع عادلانه درآمد و ثروت..... ۳۲۶
۴. رشد و پایداری..... ۳۲۸
- راهبرد..... ۳۲۹
۱. سازوکار پالایش..... ۳۳۰
۲. انگیزه‌های درست..... ۳۳۵
۳. تجدید ساختار اجتماعی - اقتصادی و مالی..... ۳۴۱
۴. نقش دولت..... ۳۴۳
- چشم‌اندازی فراگیر..... ۳۴۵
- فصل دوم: انحراف..... ۳۴۹
- انحطاط سیاسی و اخلاقی..... ۳۵۰
- انحطاط اقتصادی..... ۳۵۲
- فرصت از دست رفته..... ۳۵۵
- نیاز به تحول..... ۳۵۷
- مشروعیت سیاسی..... ۳۵۷
- معیارهای شرعی..... ۳۵۸
- دستیابی به معیارها..... ۳۶۳
- نقش عالمان..... ۳۶۵
- سیاست‌های تجدید ساختار..... ۳۶۶

۳۶۹.....	ابعاد پنجگانه سیاست عمومی.....
۳۷۱.....	فصل سوم: تقویت عامل انسانی.....
۳۷۲.....	انگیزه‌ها.....
۳۷۲.....	عدالت اجتماعی - اقتصادی.....
۳۷۳.....	شکوفای ساختن روستا.....
۳۷۴.....	اصلاحات نیروی کار.....
۳۷۷.....	درآمدهای عادلانه برای سپرده‌گذاران و سهامداران کوچک.....
۳۷۸.....	عدالت برای تولیدکنندگان، صادرکنندگان و مصرف‌کنندگان.....
۳۷۹.....	بُعد اخلاقی.....
۳۸۲.....	توانایی.....
۳۸۲.....	تعلیم و تربیت.....
۳۸۴.....	تسهیلات تأمین مالی.....
۳۸۵.....	فصل چهارم: کاهش تمرکز ثروت.....
۳۸۶.....	اصلاحات زمین.....
۳۸۷.....	اندازه زمین‌های ملک.....
۳۸۹.....	شرایط اجاره.....
۳۹۵.....	گسترش بنگاه‌های کوچک و جزئی.....
۳۹۶.....	گسترش ملکیت و نظارت بر شرکت‌ها.....
۳۹۸.....	فعال کردن نظام زکات و ارث.....
۳۹۸.....	زکات: برنامه تعاون اجتماعی.....
۴۰۶.....	ارث.....
۴۰۷.....	اصلاح ساختار نظام مالی.....
۴۰۹.....	فصل پنجم: تجدید ساختار اقتصادی.....
۴۰۹.....	تغییر سلیقه‌های مصرف‌کنندگان: لایه دوگانه از سازوکار پالایش.....
۴۱۱.....	نیاز به پالایش اخلاقی.....

- ۴۱۳..... گروه‌های سه‌گانه [نیازها، تجملات و حدّ وسط‌ها]
- ۴۱۵..... آزادسازی (Liberalizing) «تأمین نیازها»
- ۴۱۷..... اصلاح منابع مالی عمومی: تأدیب اسراف‌کنندگان
- ۴۱۸..... اولویت‌ها در مخارج
- ۴۲۰..... اصول مخارج
- ۴۲۳..... فساد، ناکارآمدی و هدردادن
- ۴۲۴..... یارانه‌ها
- ۴۲۶..... مؤسسات بخش عمومی
- ۴۲۷..... دفاع
- ۴۲۹..... مالیات‌های عادلانه و کارا
- ۴۳۰..... حق تعیین مالیات
- ۴۳۲..... معیارهای نظام مالیاتی عادلانه
- ۴۳۴..... تعهد پرداخت‌کنندگان مالیات
- ۴۳۵..... نیاز به اصلاح
- ۴۳۷..... کسری‌های مهار شده
- ۴۳۸..... تأمین مالی وضعیت‌های کسری از دیدگاه اسلام
- ۴۴۰..... فعالیت‌های خیریه خصوصی
- ۴۴۱..... تأثیر بر نقش حکومت
- ۴۴۵..... بهبود وضعیت سرمایه‌گذاری: برطرف کردن موانع
- ۴۴۷..... وضعیت سازگار با سرمایه‌گذاری
- ۴۴۸..... بی‌ثباتی‌های سیاسی
- ۴۴۹..... کاهش ارزش پول و تعیین نرخ ارز
- ۴۵۰..... تعرفه‌های گمرکی و جایگزینی واردات
- ۴۵۲..... ضوابط اداری (بروکراسی)

- ۴۵۳..... سرمایه مشارکتی خارجی
- ۴۵۵..... بازسازی ساختار تولید
- ۴۵۶..... اصلاحات روستایی و زراعی
- ۴۵۷..... رفع مشکلات
- ۴۵۸..... تأمین مالی
- ۴۶۰..... تحول اجتماعی - اقتصادی
- ۴۶۰..... برخوردی جدید با بیکاران و کم‌کاران
- ۴۶۱..... حدود افزایش تقاضای کل
- ۴۶۱..... امکانات بالقوه بنگاه‌های کوچک
- ۴۶۷..... تقویت بنگاه‌های کوچک
- ۴۷۱..... فصل ششم: تجدید ساختار مالی
- ۴۷۲..... واسطه‌گری عادلانه
- ۴۷۴..... تأمین مالی بنگاه‌های کوچک
- ۴۷۶..... از بین بردن موانع
- ۴۷۹..... واسطه‌گری کارآمد
- ۴۸۲..... فصل هفتم: برنامه‌ریزی سیاست راهبردی
- ۴۸۹..... فصل هشتم: گفتار پایانی
- ۴۸۹..... پارادوکس
- ۴۹۱..... دو سبب
- ۴۹۳..... مأموریتی که در انتظار ما است
- ۴۹۴..... راهبردهای ناموفق
- ۴۹۴..... سرمایه‌داری
- ۴۹۷..... سوسیالیسم
- ۴۹۸..... دولت رفاه
- ۴۹۹..... بحران

- ۵۰۰..... به‌کار بستن مفاهیم و آموزه‌های اسلامی
- ۵۰۱..... بهره‌برداری متعادل از همه عوامل
- ۵۰۵..... تعدیل نئوکلاسیک، نه!
- ۵۰۶..... مأموریت فوری
- ۵۱۱..... کتابنامه
- ۵۱۱..... ا. کتاب‌های عربی
- ۵۱۱..... تفاسیر قرآن کریم
- ۵۱۱..... کتاب‌های حدیث پیامبر اکرم (ص):
- ۵۱۲..... کتاب‌های دیگر
- ۵۲۰..... ب. کتاب‌های انگلیسی

www.ketaboo.com

پیشگفتار

اسلام، دینی جهانشمول و ابدی است که انسان‌ها را به قله‌های بلند کمال انسانیت رسانده، از شهد شیرین عبودیت سیرابشان می‌کند. اسلام، دین اداره جامعه و دارای نظام خاص اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که برای سعادت فرد و جامعه در تمام ابعاد زندگی، قوانین خاصی دارد. این تلقی از اسلام، باور مسلمانان جهان در طول تاریخ اسلام (با صرف نظر از تشکیک‌هایی که بعد از رنسانس درباره نقش دین در غرب و به تبع آن در تعداد اندکی از اندیشه‌وران مسلمان پدید آمد) تاکنون بوده است و مبانی نظری روشن و استواری دارد.

انقلاب اسلامی ایران نیز با این باور عمومی درباره اسلام پدید آمد. حضرت امام خمینی معمار بزرگ انقلاب اسلامی، با این تلقی از اسلام به مهندسی نظام اسلامی پرداخت و پس از وی، مقام معظم رهبری و مسؤولان بلند پایه نظام نیز همین برداشت را دارند. در طول انقلاب، بزرگ‌ترین دغدغه مسؤولان و کارگزاران متعهد نظام اسلامی، اجرای اسلام بوده است؛ با وجود این، اکنون که بیش از دو دهه از انقلاب اسلامی ایران می‌گذرد، اکثر قریب به اتفاق صاحب‌نظران معتقدند که وضعیت کنونی اقتصاد ایران با نظام اقتصادی اسلامی فاصله بسیاری دارد و شاهد روشن آن، وجود فقر بیش از حد انتظار در جامعه اسلامی ایران است.

فقدان درک عمیق و درست از نظام اقتصادی اسلام، و عدم ارائه آن به صورت نظامی قابل تحقق و کارآمد و متناسب با وضعیت روز، جزو مهم ترین علل این ناکامی است. افزون بر این، بدبختانه در داخل کشور، به پژوهش درباره اقتصاد اسلامی اهمیت لازم داده نمی شود. اکثر قریب به اتفاق استادان دانشگاه‌ها از اقتصاد اسلامی بی‌خبرند و اقتصاد اسلامی در دانشگاه‌ها مهجور واقع شده است؛ البته چند سال اخیر، کوشش‌هایی به ویژه از سوی حوزویان دانشگاهی صورت گرفته، ولی کافی نیست.

اقتصاد اسلامی در برخی کشورهای اسلامی همچون عربستان سعودی، پاکستان، مالزی، مصر و... بیشتر مورد توجه بوده است. محمد چپرا، نجات‌الله صدیقی، منذر قحف، خورشید احمد و... از جمله نظریه‌پردازان در حوزه اقتصاد اسلامی‌اند. دولت‌های متعددی به فکر اجرای اقتصاد اسلامی به‌ویژه در زمینه بانکداری افتاده‌اند. مؤسسات متعددی همچون بانک توسعه اسلامی، المعهد العالمی للفکر الاسلامی و... سرمایه‌های هنگفتی را وقف پژوهش در اقتصاد اسلامی کرده‌اند. مطالعات اقتصاد اسلامی در زمینه پول و بانکداری، مالیه، اقتصاد خرد و کلان و توسعه، اقتصادی روز به روز عمیق‌تر و گسترده‌تر می‌شود و کتاب‌های متعددی در این موارد نگاشته شده است؛ با وجود این، کمتر کتابی را می‌توان یافت که تصویری جامع، علمی، قابل تحقق و کارآمد و قابل مقایسه با نظام‌های مرسوم دنیا از نظام اقتصادی اسلام ارائه کرده باشد و براساس آن به تبیین راهبرد اصلاحات و تغییر نظام موجود به نظام مطلوب اسلامی بپردازد.

کتاب اسلام و چالش‌های اقتصادی، نوشته دکتر محمد چپرا، این ویژگی‌ها را دارا است.

معرفی نویسنده

محمد چپرا در سال ۱۳۵۲ ق ۱۹۳۳ م تولد یافت. در سال ۱۳۷۳ ق/ ۱۹۵۴ م

مدرک فوق لیسانس در رشته تجارت را از دانشگاه کراچی دریافت کرد و در سال ۱۹۵۶م به درجه دکترا در این رشته دست یافت. سال ۱۳۸۰ق / ۱۹۶۱م موفق به اخذ درجه دکترا در اقتصاد از دانشگاه مینیسوتا در ایالات متحده آمریکا شد. دکتر چپرا در زندگی حیات تحصیلی اش نشان‌ها و جوایز متعددی را دریافت کرده است. از سال ۱۹۶۵ سمت مشاور اقتصادی مؤسسه پولی عربستان را به عهده دارد. وی در این دوران طولانی توانست به مهارت کارآمد و عمیقی در تحلیل اقتصادی و ترسیم سیاست‌های اقتصادی در مراحل گوناگون رشد اقتصادی دست یابد. همچنین مدت سه سال استادیار و سپس استاد مشاور اقتصادی در دانشگاه «وسنکسون» و دانشگاه «کتساکی» در ایالات متحده آمریکا بود و ناکنون در گردهمایی‌ها، سمینارها و مؤسسات اقتصادی مهم همچون صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، سازمان دولت‌های صادرکننده نفت، اتحادیه عربی و شورای همکاری دولت‌های خلیج فارس در بحث و مناقشه‌های علمی مشارکت داشته است.

دکتر چپرا در اقتصاد و مالیه اسلامی، کتاب‌های منتشرشده متعددی دارد که برجسته‌ترین و مشهورترین آن‌ها کتاب نحو نظام تقدی عادل است. این کتاب را مؤسسه اسلامی در انگلیس به انگلیسی منتشر ساخت؛ سپس ترجمه عربی آن را پژوهشگاه عالی اندیشه اسلامی در آمریکا انتشار داد. مؤلف در سال ۱۹۹۰ جایزه بانک توسعه اسلامی در حوزه اقتصاد اسلامی و جایزه جهانی ملک فیصل در پژوهش‌های اسلامی را دریافت کرد.

معرفی کتاب

این کتاب را بنیاد اسلامی و مؤسسه بین‌المللی اندیشه اسلامی در سال ۱۴۹۵ق - ۱۹۱۶م. با نام *Islam and Economic Challenge*؛ به زبان انگلیسی در آمریکا منتشر ساخت؛ سپس محمد زهیر السمهوری آن را به عربی ترجمه،

و ترجمه عربی کتاب را محمدأنس الزرقاء بازبینی کرد و در سال ۱۹۹۶م - ۱۴۱۶ق به وسیله همان مؤسسه با نام الاسلام و التحدی الاقتصادي انتشار یافت. دکتر محمدسعید النابلسی رئیس بانک مرکزی اردن در مقدمه این کتاب آورده است:

کتاب حاضر که همکارم دکتر چپرا آن را نوشته، ابداع علمی معاصر و کوششی بی همتا با روشی مستحکم و با استدلالی منطقی است. هدف او تأکید بر شمولیت دین حنیف اسلام بر همه ابعاد حیات انسانی در زمینه فردی و جمعی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی است؛ بنابراین، کتاب حاضر حرکت علمی آزموده و حرکت فکری منظمی... برای خروج از تحت سلطه اقتصاد معاصر به سوی نظام اقتصادی گرفته شده از نظام کامل اسلامی است.

خورشید احمد درباره این کتاب در مقدمه می نویسد:

کتاب الاسلام و التحدی الاقتصادي، ثمره ده سال بحث و تأمل است. این کتاب، در پژوهشی که بر مهارت و عمق و دقت آکادمی دلالت دارد، سه نظم اصلی اقتصادی عالم غرب را بررسی می کند، و به معیار واقعی که نقاط مثبت و خलाهای این نظمها را معین می کند، دست می یابد. همچنین نظام اسلامی در اقتصاد و مشکلاتی را که با آن همراه است توضیح می دهد و پیشنهادهای موضوعی محسوسی را برای اصلاح پیکره امور مربوط به اقتصاد اسلامی و برای در پیش گرفتن راههای جدیدی به سوی برنامه ریزی راهبردی رشد، طرح می کند.

عمر چپرا در مقدمه این کتاب می نویسد:

پیش نویس اوّل این کتاب را به دوازده نفر از عالمانی که در حوزه اقتصاد اسلامی و اقتصاد سنتی تحقیق می کنند، عرضه کردم. آنها عبارتند از دکتر محمدأنس الزرقاء، دکتر محمد نجات الله صدیقی، دکتر منور اقبال؛ دکتر م. فهیم خان در عربستان سعودی و پرفسور کینث بولسینگ و دکتر ایوریت هاگن و پرفسور فرانک ورگل و دکتر زبیر اقبال در ایالات متحده امریکا و پرفسور رودنی ویلسون و پرفسور جون بریسلو در ممالک متحده و پرفسور فولکر نینهاوس در آلمان و پرفسور خورشید احمد در

پاکستان، و من از وقت گرانبهایی که آن‌ها برای مطالعه عمیق پیش‌نویس صرف کردند و از اشکال‌ها و پیشنهادهای ارزشمندی که سبب شد اصلاحات اساسی در پیش‌نویس ایجاد کنم، متشکرم؛ بنابراین گرچه طرح اولی در پیش‌نویس اصلی همان‌گونه که بود باقی ماند، شکل نهایی کتاب در بسیاری مواضع، نظریات هوشمندانه و پربار آن‌ها را منعکس می‌کند.

درباره ترجمه فارسی

در ترجمه فارسی این کتاب به‌طور عمده از متن عربی استفاده شده است. انس زرقاء در مقدمه ترجمه عربی کتاب می‌گوید:

در بازبینی این ترجمه تلاش خود را بر معادل‌یابی برای برخی اصطلاحات اقتصادی در زبان عربی و تبدیل عبارات فنی به عباراتی که فهم آن برای غیرمتخصصان در اقتصاد نیز آسان باشد، صرف کردم؛ حتی گاهی در ترجمه، کلماتی توضیحی را گنجاندم و در فصول ۹ - ۱۲ با مشورت و رضایت مؤلف (به دلیل سهولت ارتباط با وی) در صورت لزوم، جمله‌های تفسیری‌ای را افزودم؛ از این رو امیدوارم این ترجمه از نص انگلیسی آن در تبیین مقصود مؤلف موفق‌تر باشد.

شایان ذکر است که چپرا خود نیز به زبان عربی تسلط کامل دارد و با توجه به نزدیکی وی با مترجمان، بر ترجمه اشراف کامل داشته است؛ با وجود این برای آن‌که ترجمه دقت بالایی داشته باشد، به متن عربی بسنده نشد و ترجمه فارسی با متن انگلیسی نیز تطبیق داده شد. تعدادی از اعضای علمی گروه اقتصاد که در ترجمه این کتاب شرکت داشته‌اند، عبارتند از حجت‌الاسلام آقای علی‌اصغر هادوی‌نیا که افزون بر کلیات، فصول ۳، ۵، ۶، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ را ترجمه کرد. فصول ۴ و ۲ را حجت‌الاسلام آقای احمدعلی یوسفی، فصول ۱، ۷، ۱۲ را حجت‌الاسلام آقای ناصر جهانیان و فصول ۸ و ۹ را حجت‌الاسلام آقای سیدحسین میرمعزی ترجمه کرده‌اند. تطبیق با متن انگلیسی را نیز آقایان هادوی‌نیا و میرمعزی انجام دادند. مترجمان کتاب، دارای مدرک کارشناسی ارشد اقتصادی و از فضلان حوزه علمیه قم هستند و خود کتاب‌های متعددی

در زمینه اقتصاد اسلامی نگاشته‌اند؛ بدین جهت، صلاحیت‌های علمی لازم برای ترجمه کتابی را دارند که دربردارنده مطالب دقیق علمی و مبانی عمیق دینی است.

در پایان، ضمن سپاسگزاری از نویسنده کتاب به دلیل تحقیق عمیق و بدیع و نیز به سبب مقدمه‌ای که برای ترجمه فارسی نگاشته است، از مترجمان کتاب که با دقت و امانتداری به انجام این کار بزرگ موفق شدند و نیز از استاد محترم جناب آقای کمال السید موسوی که نظارت و راهنمایی ترجمه را بر عهده داشت، قدردانی می‌شود.

امید آن‌که این ترجمه کمکی به پیشبرد مطالعات اقتصاد اسلامی در ایران بوده، مورد رضایت حضرت ولی عصر (عج) قرار گیرد؛ ان شاء الله.

گروه اقتصاد

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

پیشگفتار مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی^۱

امروزه اصلاح روش‌های تفکر و تلاش در راه اسلامی کردن معرفت، ضرورت محوری است.

مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی، از حدود دو دهه پیش، مسؤولیت این امر را به عهده گرفته، در سطح فراگیر آن رام طرح می‌کند و بر این باور است که این مقوله، یکی از اصول مهم رسالت تمدن اسلامی معاصر و به مثابه جانشین فرهنگ و تمدن غرب است.

برای دستیابی به تمدن اسلامی و عرضه مطلوب آن، باید مقوله اصلاح روش‌ها و اسلامی کردن معرفت، در همه زمینه‌ها، از جمله مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، جایگاه شایسته خود را بیابد. اولویت لازم را میان مسائل معاصر اسلامی به دست آورد.

مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی در جهت تحقق هدف پیش گفته، طی دو دهه گذشته، حدود چهارصد عنوان کتاب در زمینه‌های گوناگون به زبان‌های عربی، انگلیسی و فرانسه منتشر کرده که کتاب الاسلام و التحدی الاقتصادي

یکی از آن‌ها است.^۱

کتاب الاسلام و التحدی الاقتصادي که آن را پروفسور محمد عمر چپرا نگاشته، در اصل به زبان انگلیسی است. شهرت جهانی نویسنده و غنای بالای علمی کتاب، سبب استقبال فراوان اهل دانش اقتصاد به ویژه اقتصاد اسلامی از این کتاب شد؛ به طوری که بعد از مدت کوتاهی از انتشار آن استادان بنام اقتصاد اسلامی آن را به زبان عربی ترجمه کردند.^۲

عمق علمی مطالب کتاب و راه حل‌های دقیق آن در حل معضلات اقتصادی و نشان دادن برتری آموزه‌های اقتصادی اسلامی بر سایر نظام‌های اقتصادی در رسیدن به هدف والای اقتصاد یعنی «رشد توأم با عدالت» باعث شد گروه اقتصاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی با همکاری مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی، به ترجمه فارسی این کتاب اقدام کند.

جا دارد از تلاش علمی گروه اقتصاد پژوهشگاه که با ترجمه دقیق و رسای خود تحت عنوان اسلام و چالش‌های اقتصادی این کتاب را در اختیار علاقه‌مندان فارسی زبان آن قرار داده، تشکر کنم. امیدواریم این کتاب گام نخست همکاری علمی مشترک بین پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی باشد.

صادق عبادی

مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی

۱. برای شناخت آثار دیگر به سایت مؤسسه رجوع کنید: www.iiit.org

۲. نسخه عربی توسط آقایان: محمد انس الرزقا و محمد زهیر المهوری ترجمه و توسط المعهد العالمی للفکر الاسلامی در سال ۱۹۹۶ در اردن به چاپ رسیده است.

مقدمه مؤلف

بر ترجمه فارسی

بیشتر کشورهای جهان، بعد از جنگ جهانی دوم به رتبه قابل قبولی از توسعه اقتصادی دست یافته‌اند. این کامیابی ستودنی است؛ به‌ویژه بدین سبب که سطح زندگی مادی بیشتر مردم را در این کشورها، هرچند به‌گونه‌ای نابرابر افزایش داده است؛ با وجود این، متأسفانه این پیشرفت مادی نیز با زوال محیط اجتماعی که در گسیختگی مداوم خانواده، کاهش انسجام اجتماعی، و تخلف نوجوانان، جرم، تنش‌های اجتماعی، و خشونت بازتاب دارد، همراه شده است. این مسائل، پرسشی مشکل را مطرح می‌سازد که آیا برای توسعه اقتصادی همراهی با این پدیده‌های منفی اجتناب‌ناپذیر است.

دلیلی برای این اعتقاد وجود ندارد که باید بین توسعه اقتصادی و اهداف اجتماعی رابطه معکوس باشد؛ اما اگر چنین رابطه‌ای هم وجود می‌داشت، باز امکان نداشت توسعه اقتصادی به مدت طولانی با این وضع حفظ شود؛ زیرا تجربه نشان داده است که پیوند مثبتی بین محیط اجتماعی و توسعه اقتصادی وجود دارد. افزایش جرم و کاهش انسجام خانواده، سرانجام هزینه‌اش را بر توسعه اقتصادی خواهد داشت؛ بنابراین، همراهی توسعه اقتصادی با بهبود، به جای زوال، در محیط اجتماعی مهم است.

علت تضادی که در دهه‌های اخیر اتفاق افتاده است چیست؟ یکی از مهم‌ترین علل، کاهش پایه‌های اخلاقی تمدن غرب همراه با افزایش سکولاریسمی است که فلسفه مسلط در جهان غرب بوده، متأسفانه در دیگر جوامع نیز ریشه دوانده است؛ زیرا ۸۴ درصد سطح کره خاکی تا سال ۱۹۱۴ مستقیم یا غیرمستقیم در کنترل کشورهای غربی بود (فیلدهاوس، ۱۹۶۴: ص ۳). غرب این کنترل را با برتری اندیشه‌ها یا ارزش‌ها یا مذهبش که با آنها تعداد معدودی از افراد تمدن‌های دیگر را به کیش خود در آورد، به دست نیاورد؛ بلکه در عوض با برتری‌اش در به‌کارگیری خشونت سازمان‌یافته این سلطه حاصل شد (هانتینگتون، ۱۹۹۶: ص ۵۱).

کوشش برای سلطه همچنان تداوم دارد. گواه آشکار این مطلب تلاش ایالات متحده آمریکا و بریتانیا جهت کنترل ذخایر نفتی منطقه خلیج فارس از طریق تهاجمشان بر کشوری با امکانات ضعیفی چون عراق است که با تهمت دروغ داشتن سلاح‌های کشتار جمعی صورت گرفته است. افزون بر تداوم تهدیدشان ضد ایران؛ با وجود این، نشانه‌های روشنایی در انتهای این تونل تاریک دیده می‌شود.^۱ وحدت جهان غرب نشانه‌هایی از شکاف را نشان می‌دهد. قدرت اقتصادی به سرعت در حال انتقال به آسیای شرقی است و همان‌طور که تجربه نشان داده، قدرت نظامی و نفوذ سیاسی به‌طور معمول در پی قدرت اقتصادی خواهد آمد. این نکته، قدرت غرب سکولار را در مقایسه با شرقی که ارزش‌های مادی غرب اکنون آن‌جا به‌نحو فزاینده‌ای به دلیل تأثیر مخربشان بر شرافت خانوادگی و همبستگی اجتماعی انکار می‌شود، کاهش خواهد داد (ولیز، ۱۹۹۴). باورها و نهادها و هدایت مذهبی که برای رفتار فردی و گروهی انسان پیش‌بینی‌های لازم را انجام می‌دهند، در حال تجدید حیاتند. اکنون درک می‌شود که بدون ارزش‌های مذهبی و اخلاقی، افزایش

۱. این جمله، تقریباً به‌جای ضرب‌المثل «پایان شب سیه سفید است» به‌کار می‌رود.

بی‌عدالتی، نابهنجاری، و از هم گسیختگی اجتماعی حتمی است. تجدید حیات مذهبی در جهان اسلام، بیشتر برجسته است. بدبختانه افراط‌گرایان در حال حاضر تبلیغات بیشتری دارند؛ اما اعتدال‌گرایان اکثریت خاموش را تشکیل می‌دهند و آن‌ها هستند که قلب مردم را تسخیر می‌کنند. آن‌ها ایند که سرانجام غالب خواهند شد. چون اسلام، طریق کامل زندگی را پیشنهاد می‌کند، اصلاح همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و... هدایت تدریجی جهت تحقق نگرش اسلامی عدالت و برادری نوع بشر حتمی است. این کتاب کوششی جهت نشان دادن چگونگی تلاش‌های اسلام برای تحقق آنچنان حیات اقتصادی است که پیشرفت مادی را با تعالی معنوی، تأمین نیازهای همه مردم، توزیع عادلانه درآمد و ثروت، انسجام خانوادگی و اجتماعی، و صلح و همبستگی بیشتر در جامعه انسانی همراه می‌کند.

بی‌تردید، تجدید حیات اسلام باید سبب اثبات خیر و برکت برای نوع بشر تلقی شود؛ زیرا گرچه شکست کمونیسم و بحران دولت رفاه هر دو سبب امتیاز یافتن دوباره لیبرالیسم شده است، لیبرالیسم که از همان آغاز به علت خلأ اخلاقی و نابرابری‌هایی که ایجاد کرده بود، شکست خورده بود، به همان علت، اکنون نیز نمی‌تواند موفق شود؛ البته در این زمانه، لیبرالیسم شکل مهربانانه‌تری به خود گرفته است. این مکتب همچنین حامی عدالت شده و نقش ارزش‌ها و نهادها را در جوامع انسانی می‌پذیرد؛ با وجود این، هنوز این مطلب درک نشده است. تا هنگامی که نفع شخصی و حداکثر کردن ثروت و ارضای تمایلات اهداف اولیه انسان باقی بمانند، عدالت نمی‌تواند تحقق یابد و ارزش‌ها اجرا نمی‌شوند. عدالت و نیز همبستگی خانوادگی و اجتماعی مستلزم آنند که همه افراد، وظایفشان را در برابر دیگران انجام دهند؛ حتی هنگامی که در کوتاه‌مدت به زیانشان باشد. آن‌ها این کار را نخواهند کرد، مگر وقتی که به قربانی کردن منفعتشان برای رفاه دیگران حاضر باشند. فقط جهان‌بینی مذهبی، انگیزه لازم برای این منظور را فراهم می‌کند بدین ترتیب که فرد از طریق پاسخگویی در

مقابل خداوند و پاداش و تنبیه در آخرت اصلاح می‌شود؛ از این جهت، لیبرالیسم نمی‌تواند حتی در این زمانه و به‌رغم شکل‌نوش موفق شود، مگر این‌که برنامه مؤثری برای اصلاح انسان فردگرا و انگیزه‌دادن به او جهت ایثارهایی که همبستگی اجتماعی می‌طلبد، داشته باشد.

محمد چپرا

www.ketab.ir